

УДК 025.45УДК:001.816

Ірина Зарванська,

голова бібліотекар бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Універсальна десяткова класифікація як система організації знань авторських оригіналів

Представлено Універсальну десяткову класифікацію як систему організації знань. Окреслено поняття "авторський оригінал". Означено місце бібліотеки та роль УДК в соціально-комунікаційному процесі. Подано практичні напрацювання та висловлено окремі пропозиції щодо покращення функціонування класифікації.

Ключові слова: Універсальна десяткова класифікація, УДК, індексування, система організації знань, авторський оригінал, бібліотека.

Універсальна десяткова класифікація (УДК) (Universal Decimal Classification, UDC) — це міжнародна інформаційно-пошукова мова (ІПМ) передкоординатного типу, яка покликана відображати тематичний зміст матеріалів за допомогою класифікаційних індексів (classification numbers), згортаючи його та створюючи пошуковий образ документа (ПОД). Ініціатори розроблення Універсальної десяткової класифікації — бельгійські вчені Поль Отле та Анрі Лафонтен — прагнули до застосування її в бібліографуванні всієї опублікованої світової документації. Уніфікованість класів УДК забезпечує ряд арабських цифр, глибину деталізації — децимальний потенціал системи. Створена на основі п'ятого видання Десяткової класифікації Дьюї (Dewey Decimal Classification) у 1905—1907 роках, посилена та збагачена пунктуаційними і математичними знаками, вона стала пластичнішою та функціональнішою. Охоплюючи весь спектр наукових і технічних напрацювань, класифікація є універсальною. Фасетний підхід побудови робить її багатоплановою та багатоаспектною в комбінаційному індексуванні. Універсальна десяткова класифікація логічна, інтегральна, пов'язана ієрархічними та тематичними зв'язками.

Велике значення класифікації приділяв відомий український бібліограф Юрій Олексійович Меженко, він підготував скорочені таблиці "Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація", видані Головною Книжною Палатою України, яка відіграла свою роль "...в ділі пропаганди децималізму" [7, с. 3]. Це видання, вважав автор, "має метою об'єднати бібліографії всіх культурних народів" [7, с. 5].

Універсальну десяткову класифікацію ми представляємо як систему організації знань (СОЗ) (knowledge organization systems, KOS). Ще великий Арістотель розробив десять логічних категорій, десять принципів, за якими можна класифікувати всі речі, у тому числі й знання, — це "сутність, або "скільки", або "яке", або "по відношенню до чогось", або "де", або "коли", або "перебувати в якомусь положенні", або "мати", або "діяти", або "заснавати". Кожне з перерахованого саме по собі не містить ніякого твердження; твердження або заперечення виходить поєднанням їх" [1]. Десять здавна вважалося числом цілісності, завершеності, досконалості. На ньому лежить відбиток божественності, сакральності. Символічно, що ідея децимальності класифікаційної схеми прийшла до Мелвіла Дьюї в церкві під час проповіді.

Знання як суб'єктивний образ об'єктивної дійсності, як результат пізнавальних можливостей особистості потребують фіксування і в кодах інформаційно-пошукової мови (у цьому дослідженні — класифікаційної) для подальшого функціонування в соціально-комунікаційному полі. Для здійснення інтелектуального пошуку споживачу інформації не потрібно знати мови, а необхідно розуміти зміст зазначених індексів. Засвоєння знань, обмін ними, взаємозв'язок між галузями наук — це кроки до відкриття нових знань, історичної перспективи творення знаннєвого суспільства, у чому бібліотеці як відкритій соціально-інформаційній інституції відводиться одна із провідних ролей. Стратегічними складниками суспільства знань є інтелектуальний потенціал і творчий розвиток людини, який формується безперервною навчанням та нарощенням знань упродовж всього життя. У сучасній цивілізації знання виступають як каталізатор суспільного розвитку, де "прояв наукової думки" створює "ноосферу, царство розуму" [2]. Еволюція знань вимагає їхньої структуризації. Класифікації — системні інструменти їх організації. Застосовуючи принцип зіставлення смислового наповнення документа з розділами таблиць, позначаючи індексами тематичний зміст, згортаючи та надаючи йому ідентифікації, індексатори готують підґрунтя для майбутнього успішного релевантного пошуку.

Надана Консорціумом УДК (УДКК) (UDC Consortium, UDCC) Книжковій палаті України ліцензія на видання таблиць українською мовою забезпечує цивілізоване інтегрування керованих інформаційних потоків до світових комунікаційних систем. Відповідно до ДСТУ 4861:2007 "Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості" кожне національне видання має містити індекс УДК [4], що гарантує українським авторам та їхнім творам можливість віднайти та зайняти нішу в глобальній інформаційній інфраструктурі, а бібліотекарям, індексуєючи, зокрема, авторські оригінали, в свою чергу, професійну нагоду долучитись до сучасної міжнародної класифікаційної науки, до роботи з еталонними таблицями, навіть якщо вони до цього в бібліотеці і не використовувались.

Авторський оригінал (author's original format — оригінал твору, переданий автором у видавництво з метою його підготовки до видання і випуску у світ [8, с. 12]) — це твір колективного чи індивідуального автора, підготовлений до публікації та поданий на індексування в рукописному, друкованому чи електронному вигляді.

Очевидно, що авторський оригінал (АО) вже на стартовому етапі свого руху потребує організації закладених у ньому знань інформаційно-пошуковими мовами координатного [6, с. 28] та передкоординатного типу, відповідно, це: ключові слова (авторський варіант) та класифікаційні індекси. Універсальна десяткова класифікація забезпечує перебіг соціально-комунікаційного процесу, де інтерактивність—діалоговість відбуваються *de visu*. Індексатори мало не вперше стикаються не тільки з творами, а й з їхніми авторами безпосередньо, при чому класичний алгоритм систематизування зазнає інноваційних змін. Можливо, індексування АО

можна означити як один із виявів початкового бібліографічного контролю (*bibliographic control*) знань в оригіналі. Бібліотека як комунікаційний посередник між знаннями та користувачем двічі працює з авторським оригіналом, у другому випадку — вже під час формування фонду цими виданнями, часто як подарунковими, виконуючи також кумулятивну, сервісну та інші функції, збираючи, організовуючи, зберігаючи та представляючи знання (рис. 1). Потрапивши в бібліотеку, документи обов'язково будуть зафіксовані в електронному каталозі (ЕК) у вигляді бібліографічних записів (БЗ).

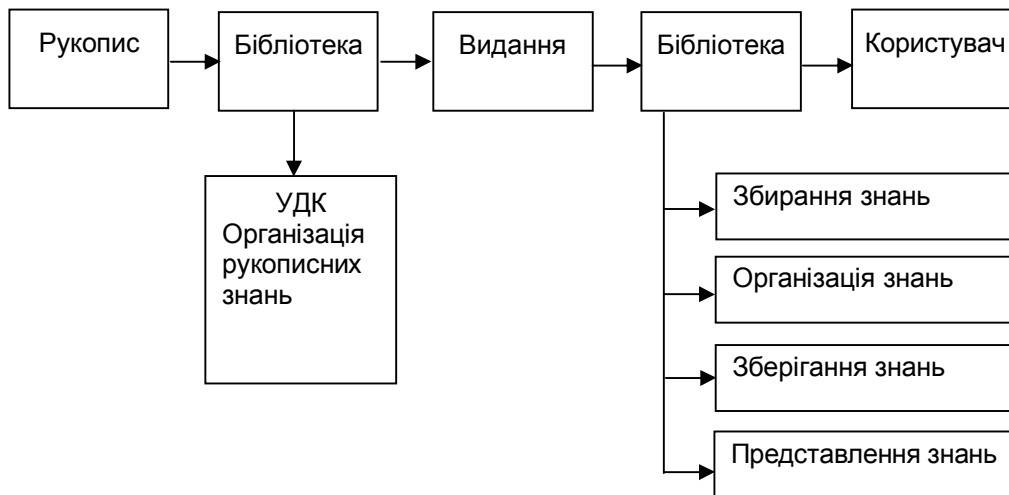

Рис. 1. Схема соціально-комунікаційного просування знань до користувача

Під час роботи з АО має місце тематична, формальна та матеріальна різноманітність об'єктів індексування. Універсальність тематики авторських напрацювань спонукає до ретельного ознайомлення з термінологічним змістом розділів таблиць. УДК складається з Основних таблиць (*Main tables*), Допоміжних таблиць (*Auxiliary tables*) та Алфавітно-предметного покажчика (*Alphabetic subject index*) [10; 11], який сам Мелвіл Дьюї вважав важливою складовою частиною таблиць, а не їхнім додатком. Архітектура Алфавітно-предметного покажчика задовольняє як конкретний, так і багатовекторний пошук (гніздові рубрики).

Фахівці бібліотеки систематизують авторські оригінали статей (найбільша питома вага), методичних розробок, навчальних посібників, наукових звітів, бібліографічних покажчиків, монографій, календарів, авторефератів дисертацій, дисертацій, рецензій, наукових записок, збірників наукових праць тощо. Працювати доводиться з текстами, нотами, аудіо- та фотоматеріалами, електронними ресурсами. За таких обставин у процесі індексування виникають певні особливості: якісніше та оперативніше опрацювання першоджерела, спілкування з авторами та коротка презентація УДК на їхнє прохання. Однак індексувати "на замовлення" неприпустимо: здійснювати, наприклад, спроби адаптування до тематики наукового збірника, індексів з Інтернету — до подібних публікацій, поспіхом складати класифікаційний індекс, а авторам після індексування — змінювати зміст матеріалу тощо. Використовуючи водночас паперовий (перше та друге видання) та електронний (на CD-ROM) варіанти УДК, бібліотекарі поєднують та доповнюють їх [10; 11].

Під час індексування авторських оригіналів бібліотечні фахівці дотримуються визначеної послідовності знаків з'єднання: приєднання +, поширення /, відношення :, групування [], закріплення послідовності ::, апострофа ', зірочки-астериска *, що сприяє нормалізації побудови індексів. Варто підкреслити, що знаки приєднання та поширення слугують ефективним

засобом розширення діапазону значення основного індексу. Однак виникає проблема у неоднозначності команд у разі використання знака групування [...]. ДСТУ 6096:2009 "Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила введення та індексування" визначає, що "квадратні дужки на самому початку і самому кінці індексу допускається опускаєти" [5], незважаючи на те, що квадратні дужки — парні знаки, де є відкриваюча та закриваюча дужка. Тобто існуюча варіаційність у підходах вносить плутанину в роботу індекаторів, сприйняття користувачів, ускладнюючи пошук в автоматизованих інформаційних системах. Незрозуміла умотиваність розробника стандарту в такому уточненні, адже нівелюється уніфікований підхід до оформлення класифікаційного рішення. Розглянемо як приклад статтю "Християнські основи формування особистості дошкільника (з досвіду роботи вінницьких дошкільних установ)". Можливі варіанти індексів:

[373.2.015.31:27-4](477.44-25)

або

373.2.015.31:27-4](477.44-25)

або

[373.2.015.31:27-4(477.44-25)

Вірогідно, що найприйнятніший і такий, що відповідає принципам норм та стандартів, — перший запис індексу.

Оптимізуючи процес аналітико-синтетичного опрацювання авторського оригіналу, пропонуємо розроблення із визначення індексу УДК (табл. 1) на основі рекомендацій Консорціуму УДК (<http://www.udcc.org/>), Книжкової палати України (<http://www.ukrbook.net/>) та положень ДСТУ 6096:2009 [5]. Зазначимо, що спеціальні визначники використовуються в периметрі тільки одного класу, тоді як загальні — в межах усіх. Необхідність створення подібної таблиці виникла тому, що розташування складників індексу в Допоміжних таблицях довільне.

Уніфікований порядок вибору складників індексу УДК

Ч. ч.	Назва	Символ	Таблиці
1	Основні класи	1/9	Основна таблиця
2	Спеціальні визначники	'1/9	Допоміжні таблиці, розділ II
3	Спеціальні визначники	.01/.09	Допоміжні таблиці, розділ II
4	Спеціальні визначники	-1/-9	Допоміжні таблиці, розділ II
5	Загальні визначники основних характеристик	-02/-05	Допоміжні таблиці, розділ I, Таблиця 1k
6	Загальні визначники форми документів	(0)	Допоміжні таблиці, розділ I, Таблиця 1d
7	Загальні визначники місця	(1/9)	Допоміжні таблиці, розділ I, Таблиця 1e
8	Загальні визначники часу	"..."	Допоміжні таблиці, розділ I, Таблиця 1g
9	Загальні визначники мови	=...	Допоміжні таблиці, розділ I, Таблиця 1c
10	Загальні визначники рас, етнічних груп та народів	(=...)	Допоміжні таблиці, розділ I, Таблиця 1f

Аналізуючи порядок побудови класифікаційного індексу, констатуємо, що визначник форми (0...) розриває тематичну цілісність зсередини, перебуваючи на шостому місці індексаційної черги, адже він не розкриває зміст, а лише форму документа, що, безумовно, важливо, та вважаємо, що було б доцільніше, якби він розміщувався в кінці класифікаційної формули. Мабуть, з цієї причини "Літопис авторефератів дисертацій" не містить визначника форми (043.3) до заіндексованих авторефератів дисертацій. Припускаємо, що така ситуація склалась історично, враховуючи порядок визначення логічних категорій давніми філософами, бібліографічний опис тощо, де "форма предмета" виступає на перших позиціях. Також доречніше було б поєднати сусідством визначники місця (1/9) та народності (=...), що, на нашу думку, цілком виправдано. Наприклад: збірник наукових праць українською та польською мовами "Україно-польські міждержавні та міжнаціональні відносини періоду 1918—1920 років" матиме такий індекс: 94(477:438)"1918/1920"(082)=161.2=162.1(=161.2:=162.1), де (082) — збірник наукових праць. Звичайно, індекс краще б читався, якби визначники рас, етнічних груп та народів знаходились поблизу визначників місця: 94(477:438)(=161.2:=162.1) "1918/1920"(082)=161.2=162.1, та ми змушені дотримуватись існуючих підходів до порядку складання класифікаційної формули, не покладаючись на власний розсуд, забезпечуючи уніфікованість насамперед для автоматизованого індексування та пошуку.

Слід звернути увагу і на те, що не завжди коректно та обгрунтовано вживається визначник (09) — видання в історичній формі, за допомогою якого намагаються ретранслювати зміст праць, хоча існує загальний визначник властивостей -029:9 — історичний (Таблиця 1k), який майже не застосовується в прикладному індексуванні (йдеться про випадки, коли потрібно відобразити історичний аспект предметів індексування, де тематика робіт не пов'язана безпосередньо з історією та історичною наукою — 93/94).

Під час систематизування АО застосовуємо:

- простий індекс (simple class number), який складається з коду одного класу, наприклад:
004.438Pascal Мова програмування Pascal
512.64 Лінійна алгебра
- складний індекс (compound class number), що утворюється шляхом приєднання визначників до простого індексу, наприклад:
929Наполеон(44)=133.1 Наполеон Бонапарт та його реформи, текст французькою мовою
81'25-055.1/3 Лексичні та семантичні засоби вираження гендерних стереотипів у сучасному перекладознавстві
- складений індекс (complex class number), що синтезується з двох або більше індексів за допомогою знаків з'єднання, наприклад:

331: [37: 001.895] Вплив теорії людського капіталу на інноваційний розвиток освіти

378.016:373.2/3. Підготовка майбутніх вчителів до забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти.

У статті йдеться про викладання предметів "Методика дошкільного навчання" та "Методика початкового навчання" в педагогічному вищому навчальному закладі.

Визначники, як загальні, так і спеціальні, можуть вирішувати проблему розкриття змісту авторського оригіналу поглиблено та багатогранно, демонструючи різномірний та багатоаспектний підхід УДК.

Володіючи конструктивним інструментарієм засобів та прийомів, УДК спроможна точно, повно, деталізовано відобразити запропонований матеріал. З кожним доопрацюванням покращується якість її класифікаційних можливостей та збільшується обсяг. Універсальна десяткова класифікація побудована за принципами науковості, демократичності, стабільності, компаративності, наступності (спадкоємності). Вийшовши за межі класичної бібліотеки, вона індексує Світову бібліотеку знань. Сучасна УДК — дієва та ефективне знаряддя упорядкування величезного пласту знань. Універсальна десяткова класифікація перекладена 46 мовами, її використовують 130 країн світу. Інформаційно-пошукова мова Універсальної десяткової класифікації, доводячи свою міжнародність та універсальність, стає поширеною мовою глобального електронного середовища.

На міжнародному семінарі, організованому Консорціумом УДК 19—20 вересня 2011 року в м. Гаага, було представлено 30 країн світу. Заявлена тема обговорення "Класифікація і онтологія: формальні підходи і доступ до знань" (Classification and ontology: formal approaches and access to knowledge) перспективна та своєчасна. Зазначено, що відкритий доступ до знань забезпечує стабільний прогрес розвитку цивілізації. Окреслено місце класифікацій у мережі, показано інтеграційні процеси між інформаційно-пошуковими мовами, зокрема УДК та онтологіями, запропоновано різноманітні шляхи подальшого розвитку міжнародної системи організації знань (<http://www.udcc.org/>). Онтологія (ontology) трактується як схема концептуального моделювання знань в електронному просторі за допомогою екземплярів, понять, атрибутів, зв'язків між ними та правил (аксіоми, теореми, обмеження), де онтологія відображена як природною мовою, так і експлікована на мову машин. Екземпляри (instances) — це основні низькорівневі об'єкти (компоненти), що розглядаються онтологіями, тоді як поняття (concepts) — це групи об'єктів. Об'єкти в онтології мають атрибути, які використовуються для зберігання інформації, а також для визначення відношень між об'єктами онтології. Формалізація та структуризація знань під час застосування як УДК, так і онтологій забезпечує відкритість та доступність інформації.

Характеризуючи класифікаційні таблиці як ефективний засіб контент-аналізу, де документ описується індексами, можна стверджувати: УДК ефективно використовують в електронних каталогах (ЕК), базах даних (БД), інформаційно-пошукових системах (ПС) за наявності платформи програмного забезпечення, яка гарантує зарезервованій код поля, авторитетні файли класифікаційних даних, зручний пошуковий користувацький інтерфейс із вербальним багатомовним розгортанням індексів з переходом на нього, можливості отримання списку джерел за подібним індексом та взаємозв'язком з іншими ППМ за наявністю розгалуженої системи гіперпосилань. УДК втілена в паперовому, електронному, онлайн-овому вигляді, а також впроваджена низкою інтернетівських пошукових сервісів (<http://www.udcc.org/>).

Існує практика моніторингу, певного тестування класифікаційних схем, зокрема за допомогою так званої "Карти знань" (<http://www.success.co.il/knowledge/Map/Map.html>), що полягає у вивченні змісту, актуальності та їхніх пошукових можливостей. За 2008 рік як найбільш "живі" відзначені Класифікація Бібліотеки Конгресу, Універсальна десяткова класифікація та Десяткова класифікація Дьюї, однак розкритиковані за архаїчність та відставання від розвитку сучасної науки [9]. Така перевірка суб'єктивна, що спостерігається в методиці дослідження, наповненні "Карти знань" та відсутності в комісії експертів з класифікаційних систем. Однак закиди щодо "старіння" мають місце: про це інформували світову спільноту розробники УДК щодо класу 1 Філософія [3]. На сьогодні 40% класифікаційної системи оновлено. Консорціум УДК демонструє методологічно глибокий та системний підхід до структури, ведення, підтримання таблиць в актуальному стані, докладає максимум зусиль, щоб своєчасно їх оновлювати. Щорічно готуються зміни та доповнення до УДК (Extensions and Corrections to the UDC), які перекладаються фахівцями Книжкової палати українською мовою. Зауважимо, що індекси класифікацій можуть змінюватись тільки один раз на десять років, що зумовлює стабільний розвиток таблиць. Інтерактивно співпрацює УДКК і зі своїми користувачами на УДК-Форумі (UDC-Forum) (<http://www.udcc.org/use.htm>).

Висновки

Універсальна десяткова класифікація:

- функціонує як система організації знань, у запропонованому викладі — авторських оригіналів на початковому етапі їхнього просування, забезпечуючи в подальшому доступ до них;
- використовується бібліотеками, видавництвами, установами, інформаційними компаніями та іншими організаціями в аналітико-синтетичному опрацюванні матеріалів;
- створює пошуковий образ документа у світовій інформаційній інфраструктурі;
- сприяє якісному розвитку індексування в державі на основі міжнародних стандартів;
- розвивається та вдосконалюється як європейська класифікаційна система відповідно до інформаційно-комунікаційних вимог та потреб глобального суспільства;

- застосовується в інформаційних автоматизованих системах, забезпечуючи релевантний пошук, та розповсюджується серед споживачів інформації;
- взаємодіє з іншими інформаційно-пошуковими мовами в індексуванні знань;
- реалізує соціально-комунікативний напрям руху знань, спонукає до обміну світовим науковим досвідом.

Список використаної літератури

1. *Аристотель*. Категорії. — Режим доступу: <http://lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/kategorii.txt>. — Назва з екрана.
2. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление. — Режим доступа: <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/thought.html>; Из архива В. И. Вернадского. — Режим доступа: <http://vernadsky.lib.ru>. — Загл. с экрана.
3. *Гнолі К.* Універсальна десяткова класифікація: проект перегляду розділу Філософія / К. Гнолі, Ф. Мазоччі, А. Славик; пер. з англ. Ю. Скора // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 7. — С. 22—23.
4. *Інформація та документація*. Видання. Вихідні відомості : ДСТУ 4861:2007. — Чинний від 05.11.2007. — К. : Держспоживстандарт України, 2009. — 45 с.
5. *Універсальна десяткова класифікація*. Структура, правила ведення та індексування : ДСТУ 6096:2009. — К. : Держспоживстандарт України, 2009. — 22 с.
6. *Зарванська І.* Координатне (посткоординатне) індексування в електронному просторі як ефективний засіб створення пошукового образу документа / Ірина Зарванська // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 1. — С. 27—31.
7. *Меженко Ю.* Міжнародна десятизначна бібліографічна класифікація : скор. табл. з абетк. покаж. і пояснюв. текст / Юрій Іванович Меженко. — К. : [б. в.], 1919. — 92 с.
8. *Словник книгознавчих термінів / З. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко ; Кн. палата України.* — К. : Арата, 2003. — 160 с.
9. *Сукиасян Э. Р.* Оценка структуры и содержания современных классификационных систем методом анализа отображения "Карты знаний" / Э. Р. Сукиасян // Научные и технические библиотеки. — 2012. — № 1. — С. 110—120.
10. *Універсальна десяткова класифікація (УДК) зі змінами та доповненнями станом на 2006 р. : пер. з англ. / підгот.: М. Й. Ахвердова [та ін] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова".* — Електрон. дані. — К. : Кн. палата України, 2010. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). — Назва з титул. екрана.
11. *Універсальна десяткова класифікація (УДК) : у 2 кн. / уклад. Н. О. Петренко ; голов. ред. М. І. Сенченко ; пер. з англ. Б. С. Волох ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова".* — К. : Кн. палата України, 2000 — 2001. — 2 кн.

Представлена Універсальна десятизначна класифікація як система організації знань. Очерчено поняття "авторський оригінал". Определено место библиотеки и роль УДК в социально-коммуникационном процессе. Поданы практические наработки и выражены отдельные предложения относительно улучшения функционирования классификации.

Presented by Universal Decimal Classification system as organization of knowledge. Such notions as "author's manuscript format". Appointed place of libraries and the role of UDC in social and communication process. Filed practical achievements and expressed some suggestions to improve the functioning of the classification.

Надійшла в редакцію 5 квітня 2013 року